

JAMIYATDA TAZYIQ VA ZO‘RAVONLIKNI QISQARTIRISH MASALALARI

Umarov Jasurbek

*Sirdaryo viloyati Sardoba tuman
Inson ijtimoiy xizmatlar markazi
mahallalarda kompleks xizmat ko'rsatuvchi psixologlar
sho'basi bosh mutaxassisi*

Annotatsiya. *Maqolada jamiyatda tazyiq va zo'ravonlikning ijtimoiy, iqtisodiy hamda psixologik omillari tahlil qilinadi. Zo'ravonlikka olib keluvchi asosiy sabablar, ularni bartaraf etish yo'llari va profilaktika choralari ilmiy asoslangan holda yoritiladi. Shu bilan birga, ta'lim-tarbiyaning roli, oilaviy qadriyatlar va huquqiy mexanizmlarning samaradorligi muhokama qilinadi.*

Kalit so'zlar: *tazyiq, zo'ravonlik, ijtimoiy profilaktika, huquqiy mexanizmlar, tarbiya.*

KIRISH

So'nggi yillarda butun dunyoda, jumladan, O'zbekistonda ham tazyiq va zo'ravonlik holatlari ijtimoiy muammo sifatida dolzarb masalaga aylanmoqda. Zo'ravonlik nafaqat jismoniy, balki psixologik va iqtisodiy shakllarda ham namoyon bo'lib, jamiyat barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, ushbu muammoni tizimli ravishda o'rganish va uni kamaytirish yo'llarini ishlab chiqish bugungi kunning ustuvor vazifalaridan biridir.

Zo‘ravonlikning oldini olish uchun ijtimoiy ongini yuksaltirish, huquqiy mexanizmlarni kuchaytirish hamda oilaviy va ta‘lim-tarbiyaviy tizimlarda profilaktika ishlarini samarali tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

ASOSIY QISM

Jamiyatda tazyiq va zo‘ravonlikning ko‘payishi, avvalo, ijtimoiy barqarorlik va taraqqiyotga tahdid sifatida namoyon bo‘ladi. Zo‘ravonlik faqat shaxsiy munosabatlarda emas, balki kengroq miqyosda, ya‘ni iqtisodiy rivojlanish, siyosiy tizimning barqarorligi va milliy xavfsizlik darajasiga ham bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Bunday holatlar natijasida jamiyat a‘zolari o‘rtasida o‘zaro ishonchsizlik kuchayadi, qo‘rquv kayfiyati ortadi va insonlarning ijtimoiy faolligi pasayadi. Bu esa jinoyatchilikning ko‘payishi, oilaviy inqirozlarning ortishi, yoshlar orasida agressiv xulq-atvorning keng tarqalishi kabi salbiy jarayonlarga sabab bo‘ladi. Shu bois zo‘ravonlikka qarshi kurashni faqat huquqiy masala sifatida emas, balki ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyotning muhim sharti sifatida ham ko‘rish lozim.

Zo‘ravonlikni kamaytirish jarayonida davlat va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi hamkorlik alohida ahamiyatga ega. Bu borada nafaqat huquqni muhofaza qiluvchi organlar, balki nodavlat notijorat tashkilotlari, mahalla va ta‘lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari ham faol ishtirok etishi zarur. Masalan, jamoatchilik kengashlari va nodavlat tashkilotlari zo‘ravonlik qurbonlariga psixologik va ijtimoiy yordam ko‘rsatishda, ularning huquqlarini himoya qilishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin. OAV esa targ‘ibot va ma‘rifiy dasturlar orqali zo‘ravonlikka nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirishda, huquqiy savodxonlikni oshirishda samarali kuchga aylanishi mumkin. Bunday kompleks hamkorlik davlatning o‘zi erisha olmaydigan natijalarni beradi, chunki zo‘ravonlikka qarshi kurash, avvalo, jamiyat ongini o‘zgartirish va profilaktik muhit yaratish bilan chambarchas bog‘liqdir.

Psixologik omillar ham tazyiq va zo‘ravonlikning asosiy ildizlaridan biridir. Ko‘plab jinoyatchilik holatlari yoki oilaviy zo‘ravonlik epizodlari insonning o‘z hissiyotlarini nazorat qila olmasligi, stressni boshqara olmasligi yoki bolalik davrida shakllangan noto‘g‘ri tarbiya natijasi sifatida yuzaga keladi. Shu bois maktab va oliy ta‘lim muassasalarida yoshlarga psixologik savodxonlikni oshiruvchi maxsus dasturlarni joriy etish, ularni ziddiyatlarni tinch yo‘l bilan hal qilish, muloqot va o‘zini boshqarish ko‘nikmalariga o‘rgatish dolzarbdir. Bundan tashqari, gender tengligini ta‘minlash, oilada o‘zaro hurmat va adolat tamoyillarini kuchaytirish orqali ham zo‘ravonlikka moyillikni kamaytirish mumkin [1].

Zo‘ravonlikka qarshi kurashning yana bir muhim jihati – qonunchilikning kuchaytirilishi va amaliy mexanizmlarning samaradorligini oshirishdir. Qonunlar qog‘ozda qolib

ketmasligi, balki amalda ishlashi uchun jazo muqarrarligi tamoyili qat’iy ta’minlanishi lozim. Shu bilan birga, jinoiy javobgarlik bilan bir qatorda, profilaktik chora-tadbirlar, ya’ni zo’ravonlik sodir etishga moyil shaxslarni erta aniqlash, ularni psixologik va ijtimoiy rehabilitatsiya dasturlariga jalb etish ham samarali natija beradi. Ayrim mamlakatlarda zo’ravonlikka moyil shaxslar uchun majburiy psixologik treninglar va ijtimoiy mehnat dasturlari joriy etilgan bo‘lib, bu tajribani mahalliy sharoitga moslashtirish mumkin.

Shuningdek, xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, zo’ravonlikka qarshi eng muvaffaqiyatli strategiyalar jamiyatdagi barcha qatlamlarning birgalikdagi ishtiroki va ongli yondashuviga tayanadi. Davlatning qat’iy siyosati, fuqarolik jamiyatining faolligi, ta’lim tizimining tarbiyaviy salohiyati va ommaviy axborot vositalarining samarali targ‘iboti uyg‘unlashgan holda harakat qilganida, zo’ravonlikka qarshi barqaror natijalar erishiladi. Shu bois, ushbu masalani bir tomonlama choralar bilan emas, balki har tomonlama tizimli yondashuv asosida hal etish lozim.

Zo’ravonlikka qarshi kurash borasida rivojlangan davlatlarning tajribasi shuni ko‘rsatadiki, bu masalada muvaffaqiyatli natijaga erishish uchun avvalo, institutsional yondashuv va tizimli profilaktika muhim o‘rin tutadi. Masalan, Skandinaviya mamlakatlarida (Shvetsiya, Norvegiya, Finlyandiya) zo’ravonlikka qarshi kurash davlat siyosatining asosiy ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida ko‘riladi. Bu yerda oilaviy zo’ravonlik va gender asosidagi tazyiq holatlarini erta aniqlash tizimi yaratilgan bo‘lib, har bir maktab, poliklinika va mahalla markazida psixologik xizmatlar doimiy faoliyat yuritadi. Shu bilan birga, zo’ravonlikka moyil shaxslar uchun maxsus rehabilitatsiya va nazorat dasturlari ishlab chiqilgan, ular majburiy ravishda psixologik treninglardan o‘tadi va ijtimoiy foydali mehnatga jalb qilinadi [2].

AQSh va Kanada tajribasida esa ommaviy axborot vositalari orqali keng ko‘lamli targ‘ibot ishlari olib borilishi bilan birga, “Zero Tolerance” (Nol toqat) siyosati amalda qo‘llanadi. Bunda hatto eng kichik darajadagi zo’ravonlik yoki tazyiq holati ham e’tiborsiz qoldirilmaydi, jazoga tortish va profilaktika choralari qo‘llash majburiy hisoblanadi. Bu tajriba natijasida, masalan, Kanada va AQShning bir qator shtatlarida oilaviy zo’ravonlik darajasi 10 yil ichida 30–40 foizga kamaygani qayd etilgan.

Xalqaro amaliyotlar shuni ko‘rsatadiki, eng samarali yondashuv – profilaktik, huquqiy va psixologik choralarni birlashtirgan integratsiyalashgan tizimdir. Bu tizimga, bir tomondan, qonun ustuvorligini ta’minlash, ikkinchi tomondan, aholining huquqiy va psixologik savodxonligini oshirish, uchinchi tomondan, tazyiq qurbonlari uchun keng qamrovli yordam mexanizmlarini yaratish kiradi [3].

Zo’ravonlikni kamaytirishga qaratilgan dasturlar samaradorligi ko‘p jihatdan ularning mahalliy sharoit va mentalitetga moslashtirilganligiga bog‘liqdir. Masalan, O‘zbekistonda

mahalla institutlari, ta'lim muassasalari va diniy-ma'rifiy markazlar orqali profilaktika tadbirlarini samarali tashkil etish mumkin. Mahalla qo'mitalari orqali muammoli oilalar bilan alohida ishlash, ularga psixologik yordam ko'rsatish, bolalar va yoshlar o'rtasida tarbiyaviy uchrashuvlar o'tkazish natijadorlikni oshiradi.

Shuningdek, huquqiy madaniyatni oshirishga qaratilgan ma'rifiy dasturlar muhim ahamiyatga ega. Ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va ta'lim tizimi orqali aholiga mavjud qonunlar, ularning huquq va majburiyatlari, zo'ravonlik holatlarida murojaat qilish mumkin bo'lgan markazlar haqida muntazam ma'lumot yetkazish lozim. Ayrim davlatlarda muvaffaqiyatli qo'llanilgan "ishonch telefonlari", 24/7 ishlovchi bepul psixologik va huquqiy maslahat markazlari O'zbekistonda ham keng joriy etilishi mumkin.

Profilaktika dasturlarida, shuningdek, zo'ravonlikka moyilligi bor shaxslar bilan ishlash alohida o'rin tutadi. Ularga psixologik reabilitatsiya, kasbiy tayyorlov va ijtimoiy moslashuv dasturlarini taqdim etish, ijtimoiy foydali mehnatga jalb qilish, alkogol va giyohvandlik muammolari bilan bog'liq shaxslar uchun davolash va reabilitatsiya imkoniyatlarini kengaytirish muhimdir. Bu yondashuv zo'ravonlikning ildizini yo'qotishga yordam beradi.

XULOSA VA MUNOZARA

Jamiyatda tazyiq va zo'ravonlikni qisqartirish masalasi kompleks yondashuvni talab etadi. Ta'lim, huquqiy tizim, oilaviy qadriyatlar va ommaviy axborot vositalari orqali muammoning ildizlarini bartaraf etish mumkin. Profilaktik choralar bilan bir qatorda, huquqni muhofaza qiluvchi organlar va fuqarolik jamiyati institutlarining hamkorligi ham muhim ahamiyatga ega. Faqat shu tarzda barqaror, zo'ravonlikdan holi jamiyat qurish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. G'afforova G. Oila va jamiyatda psixologik muhit. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
2. WHO. World Report on Violence and Health. – Geneva: World Health Organization, 2022.
3. UNESCO. Preventing Violence through Education. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
4. www.ziynet.uz